

tudatában teszünk néhány észrevételt a sorozat első két könyvecskéjéről.

A szigetvári hős halálának 400. évfordulóján jelent meg az első füzet *Hogyan halt meg Zrínyi Miklós* címmel, Molnár Imre összeállításában. A gondosan válogatott olvasókönyvben három török (Kaťib Mohamed, Ibrahim Pecsevi, Evlia Cselebi), három horvát (Karnarutics, Kacsics Miocscs András, serbhorvát hőseinek) és három magyar (Istvánffy, a költő Zrínyi és Németh Béla múlt századi szigetvári helytörténész) kapott helyet.

A válogatással egyet lehet érteni, Németh munkája azonban sehogysem illik a forrászemelvények közé, ezért vagy elhagyható lett volna, vagy külön helyet kellett volna biztosítani az újkori szakírók idézésre méltó véleményei számára. Ami az érdemi tanulságot illeti, érdekes, hogy a sokfelől származó egykorú és közel egykorú tudósítások között mindössze annyi egyezést lehet felfedezni, hogy szigetvári Zrínyi Miklós az ostromló törökök között, de nem török kéztől halt meg.

A második füzet a *Szigeti Veszedelem* röviden, világosan megírt elemzése. Molnár Imre, a kiadvány írója, lemondott a mindenáron való eredeteskedésről, és munkája vezérfonalául Klaniczay Tibor kitűnő eposzelemzését választotta. Amiben eltér, az főleg módszertani vonatkozású s ez érthető is, hiszen Molnárnak más közönséghez kell szólnia, mint egy tudományos monográfia írójának. De talán éppen ez a sajátos cél indokolta volna, hogy legyen egy kissé *didaktikusabb és filológusabb is egyszerre*, s olvasóit ne tekintse a Zrínyiászt alapos ismerőinek legalábbis olyan fokon, hogy jelöletlen utalásait is követni tudják.

Gondolunk itt elsősorban a *Szerkezet és cselekményvázlat* c. fejezetre (19–21.), ahol Molnár énekenként, precízen és áttekinthetően tagolja a lényegesebb eseményeket, a történet menetének fő sodrását és a jelentősebb epizódokat, ugyanakkor *egyetlen egyszer sem lokalizálja* őket versszakról versszakig. De hasonló hiba csökkenti a gyakorlati használhatóságot más fejezeteknél is. (A *magyar seregszemle* [22–23.], A *török sereg mustrája* [24–25.] és A *siklósi csata* [26–27.] címűeknél), amelyek azért bosszantóak, mert aki csak bizonyos részletekre kíváncsi, csak egy frappáns idézetet, költői leírást, szemléletes jellemzést vagy érdekes epizódot szeretne visszakeresni, éppen úgy kénytelen egy-egy éneket végigolvasni, mintha semmiféle segéd-eszköz sem állna rendelkezésére. Egyáltalán: feltűnő, hogy a könyvben sehol sincsen leföldhely feltüntetve az idézetek után.

További probléma Molnár elemzésében az a pár szavas megállapítás, melyet a *Szigeti Veszedelem* nyelvről és stílusáról tesz (51.). Szerinte Zrínyi eposzi nyelvén göcseji dialek-

lus érezhető, ami még lehet igaz, de aligha olyan szavak alapján, mint amilyeneket például képp felhoz: *csuda—csuda, tölem—tölem* stb., hiszen akkor az előbbi Tinódi, az utóbbi alapján pedig Bornemisza, s velük együtt a XVI. század számos régi magyar írója is göcseji lehetne, nem is beszélve a XVII. századról, amikor a *Szigeti Veszedelem* keletkezett.

Sz. Tinn Mária

Pražák, Richard: Josef Dobrovský als Hungarist und Finno-Ugrist. Brno, 1967. Universita J. E. Purkyne. 186 S. (Opera Universitatis Purkynianae Brunensis. Facultas Philosophica 122.)

A cseh—magyar irodalmi és általában kulturális kapcsolatokkal foglalkozó kutatás az utóbbi másfél évtizedben mindkét részből örvendetesen felélénkült, és eddigi csúcspontját a *Tanulmányok a csehszlovák—magyar irodalmi kapcsolatok köréből* című közös tanulmánykötettel érte el. Hogy mindezek ellenére — akárcsak egy korszakon belül is — milyen sok munka vár még a kutatásra: erre nézve is kiváló tanulságokkal szolgál Richard Pražák újabb könyve, amely Dobrovskýnak, a cseh nemzeti újjászületés kiemelkedő alakjának a magyar tudományossággal való kapcsolatait kívánta elsősorban feltárni, de valójában ennél lényegesen többet nyújtott.

Dobrovský magyarországi kapcsolatainak vizsgálata ugyanis alkalmat adott a szerzőnek arra is, hogy kitérjen a felvilágosodás kori cseh—magyar vonatkozások forrásainak és irodalmának áttekintésére és az elvégzendő feladatok vázlatos kijelölésére. Ezáltal lényegesen megnövekedett e munka jelentősége, hiszen a további kutatások számára szinte egy alapvető jelentőségű kézikönyv szerepét is betöltheti. A bevezető fejezetben példás alaposággal megírt tájékoztatást kapunk a témával kapcsolatos, legkülönbözőbb helyeken fellelhető forrásokról, amelyek eddig sehol sem voltak így összegyűjtve. Majd az eddigi irodalom számbavétele következik, Sárkány Oszkár úttörő jelentőségű munkáitól kezdve a legutóbbi cseh és magyar részből megjelent publikációkig. A források és a szakirodalom felett végzett vizsgálódásait a szerző azzal a megállapítással zárja le, hogy — az eddigi eredmények ellenére is — fontos programja kell hogy maradjon a kutatásnak a további levéltári forrásfeltárás csakúgy, mint az ezeken alapuló feldolgozó munka.

Érdekes és tanulságos az a fejezet is, amelyik a felvilágosodás kori cseh—magyar kapcsolatok előzményeivel és jellegzetes vonásaival foglalkozik. Pražák — az újabb csehszlovákiai kutatásokkal egyetértve — egyrészt azt hangsúlyozza, hogy a felvilágosodás

és a romantika kora a közép-európai kis népek esetében nem határozható élesen el egymástól, hanem ugyanannak a fejlődési vonalnak csupán két fázisát képviseli. Másrészt azonban azt is kiemeli — és ennek éppen a cseh — magyar kulturális viszony alakulása szempontjából volt nagy jelentősége — hogy e két fázis azért lényeges különbségeket is eredményezett: az elsöre éppen Dobrovský felvilágosult objektivitása, a másodikra pedig Palacky romantikus nemzeti koncepciója volt jellemző. Míg Dobrovský nemzedéke alatt a cseh és magyar szellemi élet és tudományosság között széles körű együttműködés fejlődött ki, addig a Habsburg-monarchia belüli népek nemzeti fejlődése a harmincas évekre gyakorlatilag megbénította e széles körben kialakult kooperációt. Ezért is van a felvilágosodás korszakának, és ezen belül is Dobrovskýnak kiemelkedő szerepe kapcsolataink történetében.

A szerző hangsúlyozza azt is, hogy Dobrovský fellépések már jelentős hagyományai voltak a cseh — magyar kulturális és tudományos kapcsolatoknak. Ezeknek az előzményeknek a pusztá felvázolása is meggyőzően dokumentálja, hogy ezek sokkal kiterjedtebbek és sokoldalúbbak, mint azt a korábbi kutatók egy része állította. A XVIII. század hetvenes-nyolcvanas éveinek felvilágosult tudósai, írói és egyes főnemesei között kialakuló szívélyes és baráti összeköttetések mögött rejlt legfőbb indítékot elsősorban e rétegeknek azon kölcsönös felismerésével magyarázza, mely szerint a Habsburg birodalom kis népeinek szellemi fejlődése elé tornyosuló akadályokat az egymás közti kulturális együttműködés kifejlesztésével lehet és kell eltávolítani. A kulturális fellendülés — Magyarországon inkább a szépirodalom, Csehországban inkább a tudomány és a színház — mindkét országban már ekkor szoros kapcsolatban állt a nemzeti mozgalmak kibontakozásával. A párhuzamos fejlődésen belül — azonkívül, hogy nálunk a szépirodalom, Csehországban pedig a színházi és a tudományos alkotás ért el magasabb szintet — a másik lényeges eltérést abban látja Pražák könyve, hogy Magyarországon közvetlenebbül hatottak a nyugat-európai felvilágosodás eszméi, mint a cseh területeken, ahol ezek az áramlatok csaknem kizárólag bécsi és német közvetítéssel terjedtek el.

Az előzmények áttekintése és általános jellemzése után tér rá a szerző Dobrovský magyar kapcsolatainak a vizsgálatára. Számba veszi a Ribayval kezdeményezett levelezéstől kezdve e kapcsolatok valamennyi fontos állomását és a cseh tudósok a finnugor nyelvészet és ezáltal a magyarság iránti érdeklődésének a kifejlődését. Ez utóbbi szempont különösen kiemelt szerepet játszik e fejezetben, ahol számos új, levéltári kutatási

eredmény alapján, az eddigi ismereteinknél jóval határozottabban domborodik ki az, hogy a cseh felvilágosodás és kiemelkedő tudósa mily nagy aktivitással érdeklődött a magyar nyelv és kultúra iránt. A Magyarországon is nagy befolyással bíró német tudósok, Schlözernek a tanítványaként fellépő Dobrovský elsősorban a szlavisztika iránt érdeklődött, de jelentős hely illelt meg őt a finnugor nyelvészet történetében is. Pražák könyve jelentős mértékben Dobrovský hatásának tulajdonítja például annak a fontos kapcsolatnak a létrejöttét, ami Verseggy és Gyarmathi, valamint Porthan között kialakult. Nagyfontosságú annak az eddig ismeretlen recenzióknak is a kötetben történt publikálása, amelyet Dobrovský 1799-ben írt az *Allgemeine Literatur Zeitung*-ba, Gyarmathi Sámuel *Affinitas linguae Hungaricae cum linguis Fennicae originis grammaticae demonstrata* című könyvéről.

A finnugor nyelvészeti tanulmányokkal foglalkozó Dobrovský mellett képet kapunk a cseh tudós világnézetéről és politikai meggyőződéséről is, mégpedig úgy, hogy ez is szorosan kapcsolódik a két nép haladó és nemzeti mozgalmainak a közös problémáihoz. A szerző Dobrovskýnak a felvilágosodásról kifejtett nézeteit, melyek során a tekintéllyel szemben az érvek és az egyéni meggyőződésnek az elsőbbségét hirdette, Kantra és Rousseau-ra vezeti vissza, és hangsúlyozza, hogy mennyire szembeálltak ezek az elvek a Shaftesbury-féle morálfilozófiával, amelyet az udvari abszolutizmus és jozefinizmus a saját céljaira használt fel. A cseh tudósok 1784-ből származó éles kritikája és megjegyzései a bécsi udvari felvilágosodásról, meglepő hasonlóságot mutatnak a magyar felvilágosultak egy részének éppen ebből az időből származó nézeteivel, amelyek szintén kiábrándulást tartalmaznak a jozefiniszti bürokratizmusból és ál-felvilágosodásból. Orientációjuk Kant, Herder, Rousseau irányában szintén nagyon analóg Dobrovský tájékozódásával. A volt jozefinista értelmiség radikalizálódó szárnyából kifejlődő magyar jakobinusoknak a csehországi hatása még alaposabb feldolgozásra vár, noha számos adat már eddig is bizonyítja, hogy a magyarországi eseményeknek volt visszhangja Csehországban is. A politikai helyzet miatt a nyelvújításra korlátozódó magyar reformmozgalom, és annak vezére, Kazinczy — miként a szerző szép egybevetése bizonyítja — ismét számos analógiát tartalmaz Dobrovský szerepével és a későbbi, jungmanni nemzedék alatti nyelvi mozgalommal.

A felvilágosodás kori cseh — magyar irodalmi és tudományos kapcsolatok szakasza a két nép történetének emlékezésre méltó és további kutatásokra váró szép korszaka volt, amelyet még nem árnyékolnak be a későbbi

nacionalista fejlődés káros kihatásai. Richard Pražák könyve igen jó eszköz ahhoz, hogy a jövőben mindkét nép kutatói, a további közös eredmények érdekében, éppenúgy együttműködjenek, mint ahogy ezt a felvilágosodás korának cseh és magyar tudósai tették.

Kólay György

Lengyel Dénes: Jókai Mór. Bp. 1968. Gondolat K. 202 I. (Nagy Magyar Írók)

A Nagy Magyar Írók sorozat tagjaként adták ki Lengyel Dénes Jókai-könyvét. Tekintettel arra, hogy elsősorban az irodalommal most ismerkedőknek szánták a kötetet, az érdemi vizsgálat inkább a fogalmazás olvasmányosságát, az anyag gazdagságát vehetné figyelembe, s csak másodsorban az irodalomtörténet speciális szempontjait, az esetleges újabb kutatási eredményeket, az elemzések újszerűségét, részproblémákat stb. Számunkra ez utóbbi a lényegesebb, tehát az említettek fenntartásával inkább erre voltunk tekintettel. Probléma lehet az elemzések mélysége is: néhány jelentős vagy jellemző mű részletesebb vizsgálata, vagy mintegy a művészi fejlődés elemzésébe épülő, a művekre vonatkozó különböző mélységű utalások. Lengyel Dénes az utóbbi mellett döntött, lényegében a mű alap gondolatát, alapszituációját vázolja többnyire rövid, jól választott idézetek beépítésével. Még mindig izgató kérdés Jókai népszerűségének, hatásának oka. Ez a hatás nem került el a szerzőt sem. Nem minden elfogultság nélkül megformált Jókai-képet kapunk. Talán éppen a bevezetésben, a szabadságharc leverését követő kétségbeesés, kiábrándulás, keserűség, reménytelenség kontrasztjában felragyogtatott Jókai a legjobb példa erre.

Lengyel Dénes könyve az egyéniség, a kor és az életmű hármására épül. Úgy bontja, vezeti az egyes szálakat, hogy lényeges mozzanatok ne maradjanak említés nélkül. Az általa megrajzolt Jókai-portré egyenletes, az emberi, művészi, politikai vonatkozásokat egyformán tükröző zárt, harmonikus egységgé rendeződik. E szerencsés ötvözet eredményeként világosan láthatjuk azt is, hogy az egyetlen művészi pálya fontosabb szakaszai a meglehetősen ellentmondásos, egyúttal egy — a külső körülményektől motívált — belső logika törvényszerűségeit követő életút jelentős periódusai is. A szerző felhasználja a nemrég publikált *Följegyzések* anyagát is Jókai alkotói módszereinek elemzésénél, azt szemléltetve, hogy a néhány szóval lejegyzett impressziók, emlékek milyen vonatkozásban, környezetben bukkannak fel az egyes művekben. (Ennek alaposabb vizsgálata, feldolgozása a Jókai-kutatás hasznos segédeszköze lehet.)

Kitüntetett figyelem illeti a politikus Jókai egyértelműbb és pontosabb megrajzolását. Ez határozza meg a mű egyik fő gondolatmenetét is, amely szerint a szabadságharc emléke, melyet az elnyomatás korában a nemzeti ellenállás jelképeinek, a kiegyezés idején a függetlenségi törekvések biztosítékának tekintett, később társadalomkritikájának egyik formája volt.

Lengyel Dénes olyan Jókai-kép megformálására törekszik, amely árnyaltabban mutatja meg Jókai politikai és művészi tudatosságát, mint a következetesen végigvitt 48-asságot és az élmények, olvasmányok módszeresebb felhasználását, mintegy a „nagy mesemondóról” kialakult hamis, idealizált kép revízióját célozva ezzel.

Gazdag képanyag és a függeléként csatolt életrajzi adatok, majd a fontosabb művek kronologikus rendje egészítik ki a kötetet.

Szabó Zoltán

Acsády Ignác: Fridényi bankja. Utószó: Rejtő István. Bp. 1968. Szépirodalmi Könyvkiadó. 444 I. (Magyar Elbeszélők)

Acsádyt mint a századvég egyik jeles történészét tartja számon az utókor, a szépirodalom viszont szinte megelégedett az irodalomtörténet. Jóllehet pályafutásában csak *kitérőt* jelentett a szépirodalommal való alkotó találkozás, mégsem tekinthetünk el e periódus eredményeitől.

Mint politikai újságíró kezdte pályafutását. A *Pesti Napló*, az aradi *Alföld* és több más fővárosi lap munkatársa volt. Több mint tíz éves újságírói gyakorlat után, mielőtt végképp elkötelezte volna magát a történetírással, egy kisregényt írt *Pénzházasság* címen, egy vígjátéka is elkészült, az *Aranyországban*, de színpadot nem kapott. Az irodalomba való igazi belépését viszont a *Fridényi bankja* (1882.) c. regénye jelentette. Ez a műve már némi sikert is hozott, legalábbis felfigyeltek nevére. Az elismerés elsősorban a szerencsés témaválasztásnak szólt.

Acsády a *Fridényi bankjában* az 1860–70-es évek „szenzációs” bankalapítási szédeléseit, a nagytőke és az arisztokrácia érdekszövetségén alapuló pénzspekulációkat mutatta be. Nyilvánvaló, mint politikai újságíró is foglalkoztatta az aktuális téma. Bizonyítják ezt az *Alföld* c. folyóiratban megjelent cikkei is. Ezek az írások jól szemléltetik Acsády romantikus antikapitalista álláspontját, melyben azoknak a kis- és középbirtokosoknak a magatartása fejeződött ki, akiket az ipari- és banktőke növekvő koncentrációja következtében a tönkremenés,